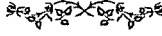

TEBLİĞDE HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİ

Adnan DEMİRCAN*

Özet:

Tebliğ, her Müslümanın bilgisi ölçüsünde yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür. Müslüman bunu, hem sözleriyle hem de davranışlarıyla yapmalıdır. Kuşkusuz tebliğde örnek alınabilecek en önemli insan, Hz. Peygamber'dir.

Hz. Peygamber, 23 yıllık peygamberlik hayatında karşılaştığı bütün sıkıntılara sabrederek, tevazu göstererek, muhatabına değer verdiğini hissettirerek, dinî sınırlar dâhilinde kolaylaştırarak, dünya-ahiret dengesini koruyarak, müsamaha göstererek ve insanlara dine girmeleri hususunda baskı yapmayarak tebliğ faaliyetini sürdürmüştür. O, temizliğe ve vücut bakımına önem verir; muhatabıyla anlaşılır ve açık bir dille konuşmaya özen gösterir; küfürlü konuşmaktan ve çirkin örnekler vermekten kaçınır; nezaketiyle insanları etkilerdi. Hz. Peygamber, güvenilirliğiyle, dürüstlüğüyle, sözünde durmasıyla ve yalan söylememesiyle örnek bir insan olduğu gibi örnek bir tebliğciydi de.

Tebliğinde tedricilik, danışma, soru sorarak muhatabını hazırlama, tekrarılama, kıssa ve darb-ı mesellerden yararlanma ve muhatabının gönlünü kazanma gibi yöntemlerden yararlandı. Ayrıca tebliğ yapabileceği zamanı ve ortamı gözetirdi.

Anahtar Kelimeler: Tebliğ, Davet, İrşad, Nasihat.

The Exemplary of the Prophet Muhammad in Da'wah

Abstract:

Da'wah is a religious obligation that every Muslim carries out in accordance to his knowledge. Muslims are required to partake in da'wah both verbally and with action. It is without a doubt, that the most prominent person to take as an example in regards to da'wah, is the Prophet Muhammad himself.

* Prof. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

During his entire prophetic period, which lasted 23 years, the Prophet Muhammad constantly maintained precious characteristics during his da'wah activities, for example: He was always patient during various kinds of difficulties and humble towards people. He always made things easier for people within the limits of religious boundaries and kept a balance between this world and the hereafter. He displayed tolerance and never pressured people to convert to Islam. He considered cleanliness and personal hygiene as important issues and always addressed his audience using clear and understandable language. He always tried to refrain from using bad language and bad examples hence influencing people with his kindness. The Prophet Muhammad was an exemplary person in character as well as a perfect example in da'wah through his credibility, honesty, reliability and truthfulness.

The Prophet Muhammad used a number of methods for da'wah. Examples of these are as follows: His da'wah was always prepared according to his audience and he would consult them. He sometimes prepared his audience by asking questions and repeated the subject matter. He also benefited from using stories and proverbs in order to win over the hearts of his audience. Additionally, he always carefully determined the best time and the best circumstances in which he would carry out da'wah.

Key Words: Conveyance, Call, Guidance, Sincere advice, Da'wah, Prophet Muhammad.

Giriş

Din, günümüzde de insanlık için hayatî bir kurtuluş reçetesi olmaya devam etmektedir. İnsanlar, dinden uzaklaştıkça sorunlarının daha da büyüdüğünü görmektedirler. Maneviyatsız bir hayatın, insanı tatmin etmediği apaçık ortadadır. Din, bugün her zamankinden daha çok, insanlığın ihtiyaç duyduğu bir sığınma ve rahatlama yeridir. Dinden kaçış insanı mutlu etmediğine göre yeniden dine sığınanlara, dini doğru bir şekilde anlatacak yetişmiş insanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu insanlar sadece anlatmakla kalmamalı, aynı zamanda dini doğru bir şekilde, riya karıştırmadan, yaşayarak muhatapları üzerinde olumlu bir etki bırakmalıdırlar. Anlattıklarına inanmayan ve onu yaşamayan insanların başkalarına faydalı olması nasıl mümkün olabilir?

Günümüz Müslümanı, muhatabına dini anlatırken geçmişte bilinen metotların yanı sıra mutlaka çağdaş metotlardan da yararlanmalıdır. Öte yandan çağdaş insanın sorunlarından haberdar olarak ona yaklaşmak gerekir.

Bugün bir malın, düşüncenin ya da ideolojinin tanıtılması için kullanılan, uzun araştırmalar sonucu etkileyiciliği ispatlanmış birçok tanıtım tekniği mevcuttur. Etkileme ve yönlendirmenin bu kadar geliştiği bir zamanda bile, insanlar üzerinde Hz.

Peygamber kadar kalıcı etki bırakmak mümkün olmamaktadır. İnsanları etkilemesi için özel bir eğitim almadığı halde Hz. Peygamber'in bu kadar başarılı olmasının temel nedeni, davasını savunurken samimi olması, tam bir teslimiyetle Allah'a teslim olması ve O'na güvenmesi, Allah'ın kendisine destek olacağına inanmasıdır. Peygamberimizin yolundan gidecek bir Müslümanın, bugünkü imkânları da kullanarak önemli başarılar elde etmemesi için herhangi bir neden yoktur. İnsanı bir anlık etkilemek kolaydır; ama onun ruh ve zihin dünyasında kalıcı bir etki meydana getirmek zor bir hâdisedir. Peygamberlerin hayatlarını incelediğimizde toplumu değiştirmek ve ona yön vermek gibi zor bir görevi yerine getirdiklerini görürüz.

İslam'ın başka insanlara anlatılması için dinî literatürde tebliğ, irşad, davet, nasihat, telkin, mev'ize gibi bazı kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlar arasında nüanslar olmakla birlikte hepsini tebliğ ana başlığı altında ele almak mümkündür. Zira tebliğde diğer kavramlarla ifade edilmek istenen anlamlar da bulunmaktadır. Tebliği sadece Müslüman olmayanlara yönelik bir faaliyet olarak değerlendirmemek gerekir. Kişi, Müslüman olduktan sonra da tebliğ faaliyetine muhatap olur. Çünkü tebliğ, bilinçli bir bildirme ve bilgilendirme eylemidir.¹ Tebliğ ya da irşad faaliyeti daha çok yetişkinlere yönelik, zorlama yapılmadan yürütülmesi gereken bir faaliyettir. Bu faaliyetle kişinin kanaatlerini zorla değiştirmesi ya da bazı ahlakî değerleri benimsemesi sağlanamayacağına göre insanın değişim sürecini yaşamasına yardımcı olabilecek bir yöntemin izlenmesi gereklidir. Hz. Peygamber'in uygulamasında, baskıyla bazı şeyleri kabul ettirme yoktur. Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitaben, "Öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin."² buyurmaktadır. Birçok ayette Hz. Peygamber'in görevinin tebliğ etmek ve duyurmak olduğu bildirilmiştir.

Her Müslümanın bilgisine, yeteneğine ve sosyal statüsüne göre tebliğde bulunma yükümlülüğü vardır. "Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan men eden bir cemaat olsun. İşte başarıya ulaşanlar yalnız onlardır."³ ayetinden tebliğ görevinin bütün Müslümanlara yüklendiği anlamını çıkaranlar olduğu gibi, bu görevi üstlenecek bir grubun bulunması gerektiğini savunanlar olmuştur. Bir diğer ayet-i kerimede, "Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alkoyan, Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz."⁴ buyurulmaktadır.

Doğruya ve Hakk'a çağırarak, çok önemli ve gerekli bir görevdir. Bu görevi yerine getirenlerin büyük ecirleri vardır. İster âlim olsun, ister olmasın bütün insanlar farklı

1 Bkz. Şanver, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, İstanbul 2001, s. 23-28.

2 Gâşiyeye, 88/21-22.

3 Âl-i İmrân, 3/104.

4 Âl-i İmrân, 3/110.

derecelerde tebliğ ve irşada muhtaçtırlar. Zira insan, ruh âlemi her zaman aynı olan bir varlık değildir. Bu sebeple bazen bildiği konuda da bilgilendirilmeye ve uyarılmaya ihtiyacı olabilir. Allah Teâlâ, “Öğüt ver; doğrusu öğüt inananlara fayda verir.”⁵ buyurmaktadır. Hz. Peygamber de, “Kim bir hidayete davette bulunursa, o hidayete uyanların nail olduğu ecrin tamamına çağırana da erişir. Bu, diğerlerinin ecrini de eksiltmez. Kim bir sapıklığa çağırırsa, o sapıklığa düşenlerin tamamının günahından, dalâlet davetçisi de hissedar olur ve bu, onların günahını azaltmaz.”⁶ buyurmaktadır.

Tebliğ faaliyeti, insanı ve toplumu daha iyiye ve güzele götürme, dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturma gayreti olduğuna göre bunun ihmal edilmesi, tebliğ göreviyile mükellef her insanın zarara uğramasına neden olur. Sorunlu bireylerden meydana gelen bir toplum içinde huzurlu bir hayat yaşamak mümkün değildir. Zira aileden başlayarak sosyal ilişkilerimizin gerektirdiği kadar artan sayıda insanla muhatabız. O halde her zaman elimizden geldiği kadar insanları doğruya yönlendirmek için gayret göstermeliyiz. Yaşadığı toplumdaki gelişmelere ilgisiz kalan bir insanın, başta kendisine karşı sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmedeğini söylememiz gerekir. Ahlakî açıdan yozlaşmış bir toplumda yaşayan insan, zaman içinde o toplumun değerlerini kanksamaya ve onlar gibi düşünmeye başlar. Bu durum o insanın kendi değerlerini ve kişiliğini yitirmesi demektir. Kuşkusuz, “inandığı gibi yaşayamayan insanlar, bir süre sonra yaşadığı gibi inanma” çelişkisiyle karşı karşıya kalırlar.

Yaşadığı toplumdaki gelişmelerden uzak kalan bir insanın tavrını Hz. Peygamber’in anlattığı şu hikâye güzel tasvir etmektedir: “Allah’ın hududuna riayet edenle, riayet etmeyenlerin durumu, bir geminin üst katıyla alt katını paylaşmak için kura atan bir topluluğa benzer. Neticede bir kısmı aşağıya, bir kısmı yukarıya yerleşirler. Aşağıdakiler, su almak için yukarıdakilerin üzerinden geçiyorlar ve onları rahatsız ediyorlardı. Aşağıda kalanlardan biri eline bir balta alarak geminin dibini delmeye başladı. Yukarıda kalanlar gelip “Ne yapıyorsun?” diye sordular. “Benim yüzümden rahatsız oldunuz. Suya da ihtiyacım var!” diye cevap verdi. Eğer ona engel olurlarsa hem onu hem de kendilerini kurtarırlar; eğer onu serbest bırakırlarsa hem onu hem de kendilerini helâk ederler.”⁷

İnsanlar, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar ilişki içinde olacakları bir çevre olacağına göre bu çevreyi ahlakî açıdan geliştirmekle yükümlüdürler.

Buraya kadar arz ettiğimiz kısa malumattan sonra tebliğci olarak Hz. Peygamber’in hayatına kısaca bakalım. Hz. Peygamber’in tebliğini bütün yönleriyle ele almak, bu kısa çalışmanın hacmini aşar. Bu sebeple daha çok günümüz insanının sıkıntısını

5 Zâriyât, 51/55.

6 Müslim, *Sahîh*, Thk.: M. Fuâd Abdülbâkî, İstanbul 1401/1981, İlm, 16.

7 Buhârî, *Sahîh*, İstanbul 1401/1981, Şehâdât, 30.

duyduğu belli başlı konular üzerinde duracağız. Hz. Peygamber'in Medine'de devlet otoritesini elinde bulundurduğu dönemde uyguladığı, güç ve otorite gerektiren kimi yöntemlerin -bireysel olarak uygulanamayacağı ve toplumsal mutabakat gerektirmesi sebebiyle- şimdilik uygulanma şansı olmadığı için üzerinde durmadık. Tebük gazvesine katılmadığı için Ka'b b. Mâlik'e verilen, toplumdaki geçici dışlama cezası ile Hz. Peygamber'in tedip maksadıyla verdiği bazı cezalar bunlardandır.

Müslüman için Hz. Peygamber'in hayatının her safhası ilgi çekmektedir. Bu ilgi, bir merakın ötesinde Peygamber'e, duyulan saygıdan ve ancak onun hayatını örnek alarak dini doğru yaşamının mümkün olabileceği anlayışından beslenmektedir. Hz. Peygamber'i örnek almadan, onun bildirdiği vahyin tamamını anlayıp hayata geçirmek mümkün değildir. Yüce Allah, "And olsun ki Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir."⁸ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber'in tebliğdeki başarısı, dünyada başka bir insana nasip olmamıştır. Peygamberimizin yaşadığı bölge ve şartlar ile kişisel imkânları dikkate alındığında bu başarı daha iyi anlaşılır. O, sadece kendi zamanında başarılı olmakla kalmamış, yetiştirdiği Müslümanlar, vefatından kısa süre sonra İnan ve Bizans devletlerine karşı muazzam zaferler kazanmışlar; Pers İmparatorluğunu yıkıp, Suriye ve Mısır gibi önemli bölgeleri Bizanslıların hâkimiyetinden kurtarmışlardı. Bu insanlar, sadece askerî başarılarıyla değil, aynı zamanda üstün ahlaklarıyla ve hoşgörülerıyla, diğer dinlere mensup insanlara tanıdıkları özgürlük ve tevazularıyla gelecek nesillere önemli örnekler bırakmışlardı. Bu neslin yetiştirilmesi bile başlı başına büyük bir başarıdır. Bugün dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olan Filistin'in fethi sırasında, kuşatma altındaki Kudüs halkı, bizzat halife ile görüşüp onunla barış yapmak istediğinde zamanın kudretli yöneticisi Hz. Ömer, bineğine binip mütevazı bir yolculukla Medine'den Kudüs'e gitmiş ve onlara emân vererek Müslümanların hâkimiyetine girmelerini sağlamıştı. Kaynaklarımızda buna benzer pek çok başarı ve şeref levhası kayıtlıdır.

A. Örnek Bir Tebliğci Olarak Hz. Peygamber

Hz. Peygamber'in bir tebliğci olarak nasıl hazırlandığı, kendisini hangi meziyetlerle donattığı, insanlara nasıl davrandığı meselesi önemlidir. Tebliğci olarak Hz. Peygamber'in yaşantısını örnek alan bir davetçi, kısaca ruhî açıdan üstün meziyetleri haiz, ilmî açıdan yeterli, daveti yapmasına olanak verecek bir bedensel sağlığa sahip ve ekonomik açıdan bağımsızlığını kazanmış olmalıdır.⁹

8 Ahzâb, 33/21.

9 Bkz. Önkâl, Ahmet, *Rasûlullah'ın İslam'a Da'vet Metodu*, 6. Basım, Konya 1990, s. 53.

Manevî açıdan olgunlaşmamış bir insanın, başkalarını uzun süreli etkilemesi ve onlara ahlakî değerleri kabul ettirmesi mümkün değildir. Hz. Peygamber, hem cahiliye döneminde hem de peygamberlikten sonra örnek gösterilen bir kişiliğe sahipti. O, hayatının çoğunu Mekke’de akrabaları ve hemşehrileri gibi geçirmiş; dürüst ama dünyevî hâkimiyet iddiası olmayan bir insan olarak yaşamıştır. Cahiliye döneminde bile davranışlarıyla insanlar üzerinde olumlu etki bırakmış; bu sebeple kendisine “Muhammedü'l-Emin” denmişti. Peygamber olduğunu söylediği ana kadar, nübüvvetle ilgili bir şey düşündüğüne dair herhangi bir davranış görülmemişti. Ama nübüvvet görevi kendisine verildiğini anladıktan sonra inancından asla şüphe duymadı. Getirdiği dine, tâbilerinden çok daha fazla bağlıydı. Onlardan daha mütevazı bir hayat sürüyor; ibadetlerini aksatmıyor, kendisine gelen vahyi hayatının her anına hâkim kılıyordu. Eğer ondaki samimiyet olmasaydı, insanları uzun süre etrafında tutabilmesi mümkün değildi.

Hız. Peygamber, gelen vahyi öncelikle bizzat yaşardı. O, hiçbir zaman kendisini dinin hükümlerinden muaf tutan bir tavır içinde olmamıştır. Hatta diğer Müslümanlardan daha fazla ibadet ederdi. Kendisine mahsus olan gece namazı buna örnektir.

Hız. Peygamber, söylediği sözün yaşantısına ve davranışlarına uymasına özellikle dikkat ederdi. İnsanın iç âleminin davranışlarıyla uyumlu olmasına önem verdiği gibi, sözlerinin de davranışlarına yansımaları isterdi. Bu sebeptendir ki sözünde durmamayı nifakın alametlerinden biri sayarak Müslümanları bundan alıkoymuştur. Kur’an-ı Kerim’de de Müslümanlar, çelişkili davranışlardan kaçınmaları hususunda uyarılmaktadırlar. Bir ayet-i kerimede, “Siz kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”¹⁰ buyurulmaktadır. Bir başka ayette söz ile amel arasındaki çelişkinin Allah’ın en sevmediği davranış olduğu vurgulanmaktadır: “Ey inananlar! Niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemek, Allah katında en sevilmeyen şeydir.”¹¹

İnsanlara doğruyu anlattığına inanan kişinin, söylediklerinin muhatabı üzerinde hemen tesir göstermesini istemesi doğaldır. Ama bu durum, sabırsızlanmaya neden olmamalıdır. Hız. Peygamber de tebliğin başında müşrik liderlerin İslam’ı kabul etmelerini çok istiyordu.

Hız. Peygamber’in tebliğinde başarılı olmasını sağlayan önemli faktörlerden biri, karşılaştığı sıkıntı ve musibetlere karşı sabırlı olmasıdır. Başka insanların basit zorluklar karşısında bile isyan ettiği bir ortamda, Allah Resûlü sabırla İslam’ı anlatmaya devam ediyordu. Hız. Peygamber’in Mekke döneminde yaşadığı sıkıntıları biliyo-

10 Bakara, 2/44.

11 Saff, 61/2-3.

ruz. Tâîf'e yaptığı yolculuk sırasında karşılaştığı muameleye ne demeli? Ya Medine döneminde çektiği sıkıntılar, seferler, savaşlar ve müşriklerin saldırılarını defetmek için gösterdiği çaba... Kuşkusuz onun sabrının kaynağı, Yüce Allah'a olan güvenidir. Zira o, Allah'ın kendisini yalnız bırakmayacağını biliyordu. Ondan önce gelen peygamberler de çok şiddetli sıkıntılara maruz kaldıklarında sabırla direnmişlerdi. Yüce Allah, "Senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler, nihayet onlara yardımımız yetişti."¹² buyurmaktadır.

Hz. Peygamber, sıkıntı çeken Müslümanlara sabrı tavsiye etmektedir: "Sizden önceki müminler, imanları sebebiyle vücutlarındaki etler demir taraklarla taranarak ve tepelerinden itibaren ikiye biçilerek işkenceye uğrattılıyorlardı da yine imanlarında sebat ediyorlardı. Allah'a yeminle söylüyorum ki bu din, yayılıp izzet bulacak. Hatta bir adam kalkıp San'a'dan Hadramut'a kadar hiçbir şeyden endişe etmeden tek başına seyahat edebilecek. Fakat siz acele ediyorsunuz."¹³

Hz. Peygamber'in tebliğinde öne çıkan bir başka özelliği ise tevazuydu. O, muhababını her zaman ciddiye alır; onu dinler, sorularına kibirlenmeden cevap verirdi. Dostu da, düşmanı da Hz. Peygamber'in sade bir hayat yaşadığını görürdü. Onun yaşantısında nübüvvet öncesinde ve sonrasında köklü bir değişikliğin olmadığı muhakkaktır. Kur'an-ı Kerim'de de kibir yerilmektedir: "Yeryüzünde kabara kabara yürüme. Çünkü sen yeri yırtamazsın, boyca da dağlara erişemezsin!"¹⁴ "İnsanlara yanağını bükme (kibirlenerek boynunu bir yana büküp yüzünü insanlardan öte çevirme) ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez."¹⁵ Hz. Peygamber bir hadiste, "Kim Allah için alçak gönüllülük yaparsa Allah onun kadrini yükseltir; kim de Allah'a rağmen kibirlenirse Allah onu aşağıların en aşağısına kadar alçaltır."¹⁶ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber, Allah'ın izin verdiği ölçüde dini kolaylaştırırdı. Bir taraftan insanları yaratılışlarına aykırı bir yaşantıdan alıkoyarken, öte yandan dünya nimetlerini reddeden tarzda mistik bir yaşantıyı uygun görmezdi. Üç kişi Hz. Peygamber'in hanımlarına gelerek, Allah Resûlü'nün ibadetini sordular. Kendilerine anlatılınca da -adeta onun ibadetini azımsayarak- şöyle dediler: "Nebi'nin (s) yüce mevkiinden kendimize bakacak olursak biz neredeyiz? Onun geçmiş ve gelecek günahları bile bağışlanmıştı." Onlardan biri, "Ben geceleri hep namaz kılacağım." dedi. Diğeri, "Ben dehr orucu tutacağım ve hiç iftar etmeyeceğim." diye ekledi. Üçüncüleri de, "Ben

12 En'âm, 6/34.

13 Buhârî, Menâkıb, 25; Menâkıbu'l-ensâr, 29; İkrâh, 1.

14 İsrâ, 17/37.

15 Lokmân, 31/18.

16 İbn Mâce, *Sünen*, İstanbul 1401/1981, Zühd, 16.

de kadınlardan ayrı bir yere çekileceğim ve hiç evlenmeyeceğim.” dedi. Resûlullah (s) gelince bunlara, “Şöyle şöyle konuşanlar sizler misiniz? Haberiniz olsun! Allah’a and olsun ki, ben sizin Allah’tan en çok korkanınızım ve sizden daha çok takva sahibiyim. Fakat ben bazen oruç tutar, bazen iftar ederim, bazen de uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Benim sünnetim budur. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.” buyurdu.¹⁷

Hz. Peygamber’in görevi olan tebliğ, kendisine gelen ilahi vahyi muhataplarına duyurma ve bildirmedir. Dolayısıyla tebliğ, duyurma ve bilgilendirmenin ötesinde, zorlama veya baskı kurma gibi bir anlam ve yükümlülük taşımamaktadır.¹⁸ İnsanlara bazı şeyleri zorla kabul ettirmeye çalışmak ya da anlattıktan sonra mutlaka kabul etmeleri beklentisine girmek yanlıştır. Bilindiği gibi Hz. Peygamber, yıllarca tebliğ yaptığı halde Mekkeli müşriklerin çoğu Allah’ı inkâra devam etmişlerdir.

Muhataplarına karşı hoşgörülü olmak ve onlara karşı düşmanca davranmamak bir tebliğci olarak Hz. Peygamber’in en dikkat çeken özelliklerinden biridir. Bunun güzel örneklerinden biri Mekke’nin fethi sırasında yaşandı. Mekke’ye giren Hz. Peygamber bütün Mekkelileri topladı; onlara nasihat ettikten sonra serbest olduklarını ilan etti. Hâlbuki aralarında yıllarca devam eden ve savaşılar kadar uzanan bir çatışma süreci yaşanmıştı. Aynı imkân müşriklerin elinde olsaydı, intikam almaktan kaçınmazlardı. Fakat o, âlemlere rahmet olarak gönderilmişti.¹⁹

Hz. Peygamber’in bu hoşgörüsü bireysel ilişkilerinde daha çok görülürdü. Bir defasında mescitte bulunduğu sırada oraya bir bedevî bevletti. Ashab, ona bağırıp çağırmaya başladılar. Hz. Peygamber onlara, “Onu bırakın! Sonra bevelinin üzerine bir kova su dökün. Sizler kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz, zorluk çıkaranlar olarak değil!”²⁰ dedi.

İnsanlara karşı merhametli olmak, Peygamberimizin önemli özelliklerinden biridir. Enes b. Mâlik onun şefkat ve merhametini kendi hayatından örnek vererek anlatıyor: “On yıl Hz. Peygamber’e hizmet ettim. Bana bir defa bile “öf” demedi. Yaptığım bir şey için, “Niye bunu yaptın?” diyerek azarlamadı. O, ahlak bakımından insanların en mükemmeliydi.”²¹

Bütün mahlûkata karşı merhametli olan Hz. Peygamber’in merhametini yakınlarından esirgemesi düşünülemez. O, bir gün sevgili torunu Hz. Hasan’ı öpüyordu.

17 Buhârî, Nikâh, 1.

18 Şanver, s. 24.

19 “Biz seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik.” (Enbiyâ, 21/107).

20 Buhârî, Vudû, 61.

21 Tirmizî, *Sünen*, İstanbul 1401/1981, Birr, 69.

Akra' b. Hâbis, "Benim on oğlum var; bugüne kadar hiçbirini öpmedim." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." buyurdu.²²

Hz. Peygamber, tebliğ sırasında en sıkıntılı anlarında bile ümidini yitirmemiştir. Müslümanların her taraftan muhasara altına alındıkları Hendek savaşında Hz. Peygamber Müslümanların ümitlerini diri tutmaya çalışıyordu. Bu sıkıntılı durumda münafıklardan biri şöyle diyordu: "Muhammed bize Kisra ve Kayser'in hazinelerini vaat ediyordu. Oysa bugün herhangi birimiz tuvalete gitmek için bile güvenlikte değil!"²³

Temiz ve bakımlı insanların muhatapları üzerinde olumlu etki bıraktıkları muhakkaktır. Hz. Peygamber, temizliğe büyük önem vermiş ve bütün Müslümanlara temizliği emretmiştir. Hadislerde abdest, gusül, diş bakımı, tıraş ve tırnak bakımı, kılık kıyafet ve vücut bakımı gibi hususlar üzerinde çokça durulmuş; bizzat Hz. Peygamber temizliğe ve vücut bakımına özen göstermiştir. Bu bağlamda sık sık banyo yapmaya önem verir, sürme kullanır, güzel kokuyu severdi. Saçlarının bakımına özen gösterir; saçları dağınık Müslümanları uyarırdı. Diş bakımı, Hz. Peygamber'in üzerinde özellikle durduğu bir husustur. Öyle ki diş bakımını neredeyse farz kılacak kadar önemserdi. Vefat etmeden önce yaptığı son şey de dişlerini temizlemesiydi.

Hz. Peygamber, güzel ve temiz kıyafet giymeye özen gösterir; kıyafetlerinde gösterişten uzak dururdu. İpek elbiseyi giymediği gibi Müslüman erkeklere de yasaklamıştır. Bir gün ashabına kibirden bahsederken, "Kalbinde bir zerre miktarı kadar kibir bulunan kimse Cennet'e giremez." dedi. Dinleyenlerden biri, "İnsanın elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını istemesi de kibir mi?" diye sordu. Hz. Peygamber, "Hayır! Allah güzeldir, güzeli sever." dedi.²⁴

İnsanlara anlatılan fikirlerin doğru olması ne kadar önemliyse, bu fikirlerin anlatımında seçilen dil ve ifade tarzı da o kadar önemlidir. Muhataba güzel fikirlerin güzel bir dille anlatılması etkileyici olur. Güzelliklerin kötü ifadelerle, çirkin örneklerle anlatılması doğru değildir. Kaliteli bir malı yanlış ambalajla satmak doğru olmadığı gibi, yüce İslam dininin yanlış örneklerle ve kötü sözlerle anlatılması yanlıştır. İyi ve doğru şeyler, kötü örneklerle anlatılmamalıdır. Allah Teâlâ bir ayette, "İyilikle kötülük bir olmaz, (Sen kötülüğü) en güzel olan şeyle sav. O zaman bir de bakarsın

22 Müslim, Fedâil, 65; Tirmizî, Birr, 12.

23 İbn Hişâm, *Siretu'n-nebî*, Thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Kahire (t.y.), III, 238; el-Vâkıdî, *Kitâbu'l-meğâzî*, Thk.: Marsden Jones, 3. Basım, Beyrut 1404/1984 [Londra 1966 basımından ofset], II, 459-460.

24 Müslim, İmân, 147.

ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dosttur.”²⁵ Bir başka ayette ise, “Kullarıma söyle, en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarına girer. Doğrusu şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”²⁶ buyurulmaktadır.

Anlaşılır bir dille ve muhatabın anlamasını amaçlayan bir ifade tarzıyla konuşmak da önemlidir. İnsanların kullanmadığı, onların anlayamadığı kelimelerle konuşmayı adet haline getirmek doğru değildir. Hz. Peygamber, insanların anlaması için tane tane konuşur; kullandığı kelimeleri özenle seçerdi. Sözü çok uzatmaz, insanları bıktırarak şekilde konuşmaktan sakınırdı. O, nezaketiyle insanları etkilerdi. Yüce Allah, “Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.”²⁷ buyurmaktadır.

Muhatabın seviyesine göre konuşmanın önemi göz ardı edilmeden tatlı bir dille ve insanlara karşı nezaket içinde yapılacak bir hitap, çok etkileyici olur. Hz. Peygamber’in hayatı boyunca insanlara küfretmediği, hakaret etmekten kaçındığı bilinen bir şeydir. Hatta yanında başkalarının kötülenmesini ya da hakarete maruz kalmasını da kabul etmezdi.

İnsanlara güven veren kişilerin tebliğ faaliyetinde daha başarılı olacağı muhakkaktır. Konuşulunun etkili olmasında, söylenmek istenen şey kadar, sözün kimin tarafından söylendiği de önemlidir. Güven için ise tebliğcinin çıkar peşinde olmaması büyük önem taşımaktadır. Çıkar peşinde olan bir tebliğcinin insanlara güven telkin edebilmesi mümkün değildir.²⁸ Belki kısa süreli bir etkileme söz konusu olabilir; ama uzun vadeli, kalıcı bir etki meydana getiremez.

Çağımızın en büyük sıkıntularından biri, insanların birbirlerine karşı dürüst davranmamalarıdır. Bu hastalık, baba ile evladın, koca ile hanımının birbirlerine güvenmemelerine kadar ileri boyutlara taşınabilmektedir. Tebliğ vazifesini yerine getiren kişinin muhatabına karşı dürüst olması büyük önem taşımaktadır. Cahiliye döneminde bile dürüstlük, erdemli bir davranış olarak görülürdü. Hz. Peygamber’e karşı yıllarca mücadele eden Ebû Süfyân, Müslüman olmadan önce Bizans hükümdarının Hz. Peygamber hakkında sorduğu sorulara doğru cevaplar vererek erdemli bir tavır sergilemişti.²⁹

Hz. Peygamber, ilişki kurduğu insanların güvenini kazanmak için çok hassas davranırdı. Müslümanlara, verdikleri sözde durmalarını, yalan söylememelerini tavsiye etmekte, olumsuz davranışlardan sakınılması emredilmektedir. Hz. Peygamber, “Dört

25 Fussilet, 41/34.

26 İsrâ, 17/53.

27 Âl-i İmrân, 3/159.

28 Bkz. Şanver, s. 99.

29 Buhârî, Bed’u’l-vahy, 6.

özellik kimde bulunursa o kişi halis münafık olur; her kimde bunlardan bir özellik bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir haslet kalmış olur. Kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete hıyanet etmek, konuştuğunda yalan söylemek, söz verdiğiğinde sözünde durmamak, husumet ettiği haktan ayrılmak.”³⁰ buyurmaktadır.

Muhatablarına karşı çelişkili tavırlar sergileyen, söyledikleri birbirini tutmayan bir insan muhatabını etkileyemez ve ona güven veremez. Hz. Peygamber, kararlı olmaya çok önem verirdi. Uhud savaşı öncesinde Medine’ye doğru yola çıkan müşriklerin nasıl karşılanacağı hususunda mescitte Müslümanlarla istişare etmiş; sonunda meydan savaşı yapılmasına karar verilmişti. Kendisi Medine’de kalarak savunma savaşı yapılmasını düşünüyordu; ancak çoğunluğun görüşünü benimsedi. Karar verildikten sonra hazırlıklara başlandı. Bu arada ısrarla meydan savaşı yapılmasını savunanlar, çok ısrar ettiklerini düşünerek görüşlerinden vazgeçmek istediklerini bildirdiler. Hz. Peygamber, onların taleplerini, “Bir peygamber zırhını giydikten sonra savaşmadan onu çıkarmaz.”³¹ sözüyle reddetti.

Tebliğci gerçekçi olmalı, insanları gerçekleştirilmesi mümkün olmayan hayallerin peşinden koşturmamalıdır. Anlatılanların hayatın gerçekleriyle çelişmemesi gerekir. Her insanın kaldırabileceği bir yük vardır. Allah insana kaldıramayacağı yükü yüklememişken, muhatabtan olmayacak taleplerde bulunmak hem doğru değildir; hem de beraberinde başarısızlığı getirir.

Hız. Peygamber’in önerdiği yaşam tarzı o günün Müslümanlarına hayal gibi görünse de kendisi, bunun gerçekleşmesinin Allah’ın iradesine bağlı olarak kolaylıkla mümkün olduğunu biliyordu. Ancak o insanların bir hayal peşinde koşmalarını tavsiye etmek yerine, gerçekçi olmalarını sağlayacak tavsiyelerde bulunuyordu.

Muhatabıyla ilişkisi sırasında, alt kimliğini öne çıkaran bir tebliğcinin başarıya ulaşma şansı azalır. Tebliğcinin siyasî kanaatlerini açıklamaması, bir cemaat ya da grubun temsilcisi gibi konuşması, kısa vadede kendi cemaati ya da görüşlerini beğendiği partiler için olumlu sonuçlar getiriyormuş izlenimi verse de tebliğin hedefleri bakımından çok yanlıştır. Tebliğci için Müslüman olduğunu söyleyen de, Müslüman olmayan da tebliğin hedefindedir ve her insana verebileceği bazı şeyler vardır. Hiçbir insan kayıp olarak nitelendirilmemeli, her insana anlayacağı dilden faydalı olunmaya çalışılmalıdır. Hz. Peygamber tebliğe başladığı zaman sadece Hâşimî olarak ortaya çıkmış olsaydı akrabaları dışındaki insanların onu kabul etmesi mümkün olmazdı.

30 Buhârî, İmân, 24; Cizye, 17; Mezâlim, 17.

31 Vâkıdî, I, 214.

İnsanlarla ilişkilerde onlar hakkında herhangi bir sebepten dolayı ön yargılı olmak, o insanla sağlıklı ilişki kurulmasına engel olur. Bu sebeple muhatapla ilişki kurulduğunda ona karşı olumlu düşüncelere sahip olmak, onu etkileyebilmek için önemlidir.

Maddî açıdan başkalarına bağımlı olan insanların etkili olmaları mümkün değildir. Ekonomik özgürlüğü olmayan kişinin kaygı duymadan doğruları söylemesi beklenebilir. Bu durum, hem devletler hem de fertler için böyledir. Muhatapına maddî çıkar peşinde olduğu izlenimi veren kişi ise hem kendi kişiliğine hem de inandığı değerlere zarar verir. Hz. Peygamber, asla kimsenin minneti altında kalmaz, aksine hep muhataplarını minnet altında bırakırdı. Allah Resûlü, Medine’de zaman zaman para sıkıntısı çektiğinde borçlanır; ama başkasına asla el açmazdı.

B. Hz. Peygamber’in Muhatapla İlişkilerinde Dikkat Ettiği Bazı İlkeler

Tebliğde öncelikle üzerinde durulması gereken hususlardan biri, muhatap hakkında bilgi sahibi olmaktır. Muhatap tanınmadan ona nasıl yaklaşılacağına karar verilemez. Bu, doktorun hastası hakkında bilgi sahibi olmadan onu tedavi etmeye kalkışmasına benzer.

Her insana aynı dille konuşmak tebliğ çabasını sonuçsuz bırakabilir. İnsanların yaşı, cinsiyeti, sosyal statüsü, bilgi düzeyi, algılama ve anlama yeteneğine göre bir dil ve metot kullanmak gerekir. Söylenecek sözler için muhatapı zihnen hazırlamak, onun anlayışını hazır hale getirmek de önemlidir. Muhatapı dikkate almayan bir faaliyetin başarıya ulaşması mümkün değildir. Örneğin hanımlarla konuşulması gereken bir konu çocuklarla konuşulursa doğru olmaz.

Mekke’de inen ayetlerde değinilen konular ile Medine’de inen ayetlerin konuları farklıdır. Hatta şartlar ve muhataplar değiştiği için ifadelerin edebî özelliğinde de bir farklılaşma olduğu görülmektedir.

Hız. Peygamber, tebliğinde muhatabının anlayış seviyesini dikkate almıştır. Bir çocukla konuşurken onunla iletişim kurmanın yöntemlerini kullandığı gibi büyüklerle iletişim kurarken yaşlarına ve konumlarına göre farklı bir dil kullanabilmiş; kısacası muhatabının anladığı dilden konuşmuştur. Bir bedevî, “Ey Allah’ın Resûlü! Bana hicretten haber ver.” dedi. Hz. Peygamber ona, “Allah iyiliğini versin! Hicret işi çok çetindir. Zekâtını verdiğin develerin var mı?” diye sordu. Bedevî, “Evet!” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Öyleyse denizlerin ötesinde çalış. Allah senin gayretinden hiçbir şeyi boşa çıkarmayacaktır.” buyurdu.³²

Hız. Peygamber, kendisine sorulan aynı sorulara cevap verirken muhatapın durumuna ve o anki şartlara göre farklı cevaplar verebilmiştir. Nitekim “İnsanlara derece-

32 Buhârî, Zekât, 36; Edeb, 95.

sine göre davranın.”³³ buyurmaktadır. Bir başka hadiste, “İnsanlarla zekâ seviyelerine uygun olarak konuşmakla emrolunduk.”³⁴ buyurulmaktadır.

Hz. Peygamber'in muhatapları arasında erkekler bulunduğu gibi kadın ve çocuklar da vardı. Bunun için gerek tebliğ çalışmaları sırasında, gerekse Müslüman olanların eğitimi meselesinde bunları dikkate alırdı. Özellikle çocukların eğitimine özel önem verirdi.

Hz. Peygamber'in tebliğ çalışmaları sırasında ihmal etmediği toplumun önemli bir kesimi de kadınlardı. Kadınları ihmal eden milletlerin gerilemeye mahkûm olduğu malumdur. Zira çocukların ilk eğitimlerini kadınlar vermektedir. Hz. Peygamber'in, kadınları yetiştirmeye yönelik çalışmaları, ne yazık ki daha sonra Müslümanlar tarafından yeterince sürdürülememiştir.³⁵

Günümüzde örneklerine sıkça rastladığımız kuşak çatışması, muhatabın durumunu dikkate almayı gerekli kılar. Büyükler, yaşça küçük kimselerin kendilerine nasihat etmelerinden hoşlanmazlar. Gençlerde de nasihate karşı benzer durumlar müşahade edilir. Çocuklar ise etkilenmeye daha açıktırlar. Olgun insanların değişime daha kapalı olmalarında sosyal statülerinin şekil almış olmasıyla artık toplum içinde belirli bir yer edinmiş olmalarının etkisi önemlidir. Hz. Peygamber'in amcaları Ebû Tâlib, Ebû Leheb ve Abbas gibi kimseler tebliğe başladığı sıralarda onun dinini kabul etmedikleri halde gençlerin kendisine ilgisi daha fazla olmuştur.

İslam'a göre insanın sosyal statüsü ne olursa olsun üstünlük ölçüsü takvadır. Çünkü İslam, insanları bir tarağın dişleri gibi görür. Bu durum, tebliğ sırasında ortamın, kişisel özelliklerin ve sosyal statünün hiç dikkate alınmayacağı anlamına gelmez. Zira her insana, anlayacağı dille konuşmak ve onun durumunu dikkate almak, tebliğin başarısı için önemlidir; ancak bu metot, insanlar arasında sınıf farkı oluşturma, birini diğerinden üstün görme anlamına gelebilecek davranışlardan kaçınmak şartıyla yararlı olur.

Hz. Peygamber tebliğe başladığı sıralarda Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinin Müslüman olmalarını özellikle arzuluyor; onların ihtidasına yönelik özel bir gayret sarf ediyordu. Bu çabaları sırasında Müslümanlardan görme engelli İbn Ümm

33 Ebû Dâvud, *Sünen*, İstanbul 1401/1981, Edeb, 20.

34 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs*, 3. Basım, Beyrut 1408/1988, I, 196.

35 Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evlenmesindeki önemli nedenlerden biri, genç bir zekânın dini daha iyi öğrenerek diğer kadınlara aktarabileceği düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Nitekim Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadislerin sayısı, bu meselenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kadınların eğitimine özel önem veren Hz. Peygamber'in onlara müstakil bir gün ayırdığı da bilinmektedir.

Mektûm'u ihmal ettiği için ilahi uyarıya maruz kalmıştı.³⁶ Aslında Hz. Peygamber'in bu çabası, Mekke'nin sosyal yapısıyla ilgili bir durumdu. Zira müşriklerin liderlerinin yeni dini benimsemeleri halinde tebliğin önünde ciddi bir engelin kalmayacağını biliyordu. Bunu dikkate alan Hz. Peygamber, müşrik liderlerin Müslüman olmaları için çaba harcıyordu. Onun bu çabasının yeterince sonuç vermeyeceği İbn Ümm Mektûm'a karşı takındığı tutum da eleştirilerek, müşriklerin Müslüman olmalarının kendi elinde olmadığı ifade edilmek suretiyle ortaya konmuştur. Mekke'deki durumdan farklı olarak Medine'de kabile liderlerinin yeni dini erken kabul etmeleri ve ihtida edenleri engellememeleri, İslam'ın hızla yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Hız. Peygamber, insanlar arasında sosyal statülerine göre ayırım yapmamakla birlikte, meşru ölçüler içinde toplumun saygı duyduğu insanların durumunu dikkate alırdı. Mesela münafıkların başı sayılan Abdullah b. Übey'in, Uhud savaşından önce Cuma günü ayağa kalkarak Mescid-i Nebevi'de Hz. Peygamber'in desteklenmesi için Medinelilere konuşma yapmasına izin verilmesi bunlardandır. Ancak bu ve benzeri davranışlar, hiçbir surette sözü edilen kişilerin diğer insanlardan üstün tutulduğu anlamına gelmez.

Hız. Peygamber, Allah'ın emri gereği³⁷ tebliğ faaliyetlerine öncelikle akrabalarından başlamıştır. Kendi yakınlarını bırakıp başkalarını uyardırmaya çalışan bir tebliğcinin reddedileceği muhakkaktır. Çünkü yakın çevresi tarafından ciddiye alınmayan bir insanın başkaları tarafından ciddiye alınması zordur. Kaldı ki kişi, öncelikle yakın akrabalarını, özellikle de ailesine karşı sorumludur. Bu sorumluluk, kötülüklerden korunmaları, kendilerine iyiliklerin emredilmesi olarak ifade edilebilir. Çocuğun terbiye edilmesi, öncelikle babasının sorumluluğunda değil midir?

Mekke'deki İslamlaşmayı incelediğimizde önce Hz. Peygamber'in ailesinin kendisine inandığı anlaşılır. Ona ilk inananların eşi, evlathığı, bakımını üstlendiği yeğeni ve çocukları olması, tebliğe yakın çevreden başlamaya örnektir. Öte yandan tebliğe Kureys içinde Haşimoğullarıyla başlamış; daha sonra Kureys'in öteki kollarını, diğer Arap kabilelerini ve başka milletleri hedeflemiştir.

Muhatap, kendisine değer verildiğini hissettiğinde konuşan kişiyi daha büyük bir dikkatle dinleyerek zihnini ona açar. Kendisine değer verildiği hissine kapılan bir kişiyi etkilemek daha kolaydır; ancak bunda da abartıdan uzak durmak gerekir. Zira değerinden fazla iltifata mazhar olan bir insanın kendisini dev aynasında görmesi de olasıdır. Hz. Ali, "Fazla övgü kişinin kendisini beğenmesine yol açar ve onu kibre

36 "(Peygamber), âmânın gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. (Resûlüm! Onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek." (Abese, 80/1-4).

37 "Önce en yakın hısımlarını uyar." (Şuarâ, 26/214).

yaklaştırır.” der.³⁸ Hz. Peygamber, kadın, çocuk, köle, efendi demeden bütün muhataplarına değer verirdi. Başkalarının değerlerine saygı göstermeyen kişiler, benzer bir durumla karşılaşır. Bu, muhatapların saygı sınırını aşmalarını engellemek için de gereklidir. Yüce Allah, “Allah’tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek taşkınlıkla Allah’a sövmesinler.”³⁹ buyurur. Hanîfeoğullarından Sümâme b. Üsâl Müslümanlar tarafından yakalanarak Medine’ye getirilmişti. Hz. Peygamber, onu birkaç gün mescitte gözetim altında tuttuktan sonra kendisinden herhangi bir fidye almadan onu serbest bıraktı. Sümâme, mescidin yakınındaki bir hurmalığa giderek yıkanıp geri döndü ve Müslüman olduğunu açıkladı. Zira Hz. Peygamber’in ona muamelesi, kendisini çok etkilemişti.⁴⁰

Ebû Rifâ’a’nın anlattıkları, Hz. Peygamber’in muhatabına değer verdiğine dair başka bir örnektir: “Resûlullah hutbe okurken yanına giderek, “Ey Allah’ın Resûlü! Garip bir adam geldi, dini hakkında bilgi istiyor, dinini iyice bilmiyor.” dedim. Bunun üzerine Resûlullah hutbesini yarım bırakarak yanıma geldi. Oturması için bir sandalye getirildi. Oraya oturdu ve Allah’ın kendisine öğrettiğinden bana öğretmeye başladı. Sözü bitince döndü, tekrar hutbeye çıktı ve kaldığı yerden devam ederek hutbesini tamamladı.”⁴¹

Muhatabı sürekli bilgi bombardımanına tabi tutmak, başarı için gerekli değildir. Hatta sık sık nasihat alan durumunda olmak, insanlarda bir bıkkınlık meydana getirebilir. Abdullah b. Mes’ûd, “Allah Resûlü, bize bıkkınlık vermesinden endişe ederek nasihat için uygun zamanları kollardı.”⁴² der.

C. Hz. Peygamber’in Tebliğde Kullandığı Bazı Yöntemler

Hz. Peygamber, Mekke toplumunda öncelikle inançtaki yozlaşmayı gidermeye çalışmıştır. Zira akidesi bozuk, disipline olamamış bir toplumun ıslahı mümkün değildir. Hz. Peygamber, sağlam bir tevhit inancının, değişimin anahtarı olduğunu biliyordu. Bu sebeple birçok konuda gösterdiği müsamahayı tevhidi zedeleyici talepler karşısında göstermemiştir.

Dinin tebliğinde kullanılan temel yöntemlerden biri olan tedricilik, melekelerin gelişmesi, bilincin oluşması, anlayış ve kavrayışın sonraki aşamalara hazırlanması

38 *Nehcü'l-belâğa: Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri*, Çev.: Adnan Demircan, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, s. 307.

39 En'âm, 6/108.

40 Buhârî, Meğâzî, 70; Müslim, Cihâd, 59.

41 Müslim, Cum'a, 60.

42 Buhârî, İlm, 12.

bakımından önemlidir.⁴³ Hz. Peygamber, birçok emrin tebliği sırasında muhataplarını doğrudan hükümle karşı karşıya bırakmak yerine onları hazırlar, sonra hükmü tebliğ ederdi. Toplumunu hazırladıktan sonra verilecek emirlere uyulmada ya da yasaklardan kaçınmada büyük bir hassasiyet olacağı muhakkaktır. Bu uygulama, en açık şekliyle alkollü içeceklerin yasaklanmasında görülmektedir.

İslam'ı anlatırken öncelikle insanların sağlam bir imana sahip olmalarını temenni etmek, bu husustaki eksiklikler üzerinde durmak ve tebliğin konusunu belirlerken buna önemli bir yer ayırmak, başta vurgulanması gereken bir konudur. Sağlam bir iman üzerine kurulmamış dinin köklü değerler oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Gerek Hz. Peygamber'in, gerekse diğer peygamberlerin faaliyetleri incelendiğinde öncelikle kendi dönemlerinde yaşayan insanları tevhide davet ettikleri, inanç alanındaki sapmaları düzeltmeye ve hurafelerden uzak bir inancı yaymaya çalıştıkları görülür. İman ile beraber insanın ahlakî eksikliklerinin tamamlanmasına yönelik çalışmalarını da ihmal etmemek gerekir. Çünkü dinin temel hedeflerinden biri, insanları getirdiği ahlakî sistemin içerisine dâhil etmektir. Ahlakî çöküntü içindeki bir toplumun âdil bir yaşam standardı geliştirmesi söz konusu değildir. Bundan sonra Müslümanlar için ibadetlerin ve muamelâtın anlatılması önem kazanacaktır. Ancak tebliğde öncelikleri belirlerken bir alana yönelmek ve diğer alanları ihmal etmek doğru bir yöntem değildir. İmandan bahsetmek, ahlakî değerleri ya da ibadetleri ihmal etmeyi gerektirmez; ama muhatabın durumuna göre öncelikleri belirlemek önemli bir husustur.

Hz. Peygamber'in en önemli özelliklerinden biri, yapacakları konusunda yakın arkadaşlarıyla istişare etmesi, onların görüşlerini dikkate almasıydı. Danışarak iş yapmak, Kur'an'da müminlerin vasıflarından biri olarak zikredilir.⁴⁴ Hz. Peygamber bir konuda görüş beyan ettiğinde Müslümanlar, farklı bir düşünceye sahiplerse o görüşün Allah'tan mı yoksa kendisinden mi olduğunu sorarlardı. Hz. Peygamber, istişareye verdiği önemden dolayı, Uhud savaşında şehirde kalıp savunma savaşı yapmayı düşündüğü halde, çoğunluğun kararına uyarak şehir dışında meydan savaşı yapılmasını görüşünü benimsemiştir. İstişareye çok önem verdiği için Yahudiler ve münafıklar, "O bir kulaktır."⁴⁵ diyerek kendisiyle alay ederlerdi. Yüce Allah, onların bu eleştirisine, "O, sizin için bir hayır kulağıdır. Çünkü o Allah'a inanır, müminlere güvenir ve o, sizden iman edenler için de bir rahmettir."⁴⁶ buyurur.

43 Şanver, s. 160.

44 Şûra, 42/38.

45 Tevbe, 9/61.

46 Tevbe, 9/61.

Hiz. Peygamber, ashabına bir şey anlatmak istediği zaman bazen soru sorarak onları zihnen hazırlardı. Kaynaklarımızda bunun pek çok örneği mevcuttur. Veda hutbesine başlarken sorduğu, “Bugün hangi gündür? İçinde bulunduğumuz ay hangi aydır? Bulunduđumuz yer neresidir?”⁴⁷ soruları buna örnektir.

Ebû Zer’e, “Namazı geciktiren bir toplumun içindeyken durumun nasıldır?” diye sordu. Dikkati çekilen Ebû Zer, “Siz ne buyursunuz?” şeklinde karşılık verdi. Hiz. Peygamber, “Namazı vaktinde kıl, sonra işine git, sen mescitte iken namaz kılınırsa sen de namaz kıl.”⁴⁸ buyurdu.

Ebû Hureyre’nin anlattığına göre Allah Resûlü bir gün, “Hanginiz evine döndüğü zaman üç adet gebe, iri, semiz deve bulmak istemez?” diye sordu. Orada bulunanlar, “Hepimiz isteriz.” diye cevap verdiler. “Öyleyse kim namazda üç ayet okursa bu, ona üç iri ve semiz deveden daha hayırlıdır.” buyurdu.⁴⁹

Resûlullah bir gün, “Sizin aranızda kimi pehlivan sayarsınız?” diye sordu. Ashab, “Erkeklerin yenmeye muvaffak olamadığı kimseyi.” dediler. Resûlullah, “Hayır! Gerçek pehlivan öfkelenildiği zaman nefesine hâkim olabilen kimsedir.” buyurdu.⁵⁰

Bir fikrin kabul edilmesini ve zihinlere yerleşmesini sağlamak amacıyla tekrar edilmesinin faydası inkâr edilemez. Bugün bir malın reklâmının her gün defalarca tekrar edilmesinin amacı, o malın adını şuur altına yerleştirmektir. Kur’an-ı Kerim’de de bazen bir konu ya da ayet birden fazla tekrar edilir. Bunun örneklerinden biri Rahman (55) suresinde, “Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?” ayetinin defalarca geçmesidir. Hiz. Peygamber de bazen sohbetleri sırasında önemli gördüğü şeyi tekrar ederek Müslümanların dikkatini oraya çekerti.

Anlatılan şeylerin kolay anlaşılmasını ve kalıcılığını sağlamak amacıyla zaman zaman muhataba kıssalar anlatmak yararlıdır. Bazen bir kişiye doğrudan söylenecek bir şey, onun rencide olmasına neden olabilir. Böyle durumlarda verilmek istenen mesajın bir hikâye ile anlatılması daha faydalıdır. Hiz. Peygamber’in (s) anlattığı hikâyelerden biri şudur: Hikâyeye göre, bir adam, sadaka vermeye azmeder. Sadakayı geceleyin rastgele birinin eline sıkıştırır. Ertesi gün adamın bir hırsız olduğunu öğrenir. Hatasını telâfi etmek için, ikinci kere sadaka verir. Bu sefer de sadakayı zâniye bir kadına verdiği anlaşılır. O da üçüncü sefer sadaka verir. Bu da bir zengin çıkar. Bunun üzerine adam, “Ey Rabbim! Bu ne iştir, bana bir defasında hırsıza, bir defasında zâniyeye, bir defasında da zengine sadaka verdirdin.” der. Adama rüyasın-

47 Buhârî, Hacc, 132.

48 Müslim, Mesâcid, 241.

49 Müslim, Salâtu’l-müsâfirin, 250.

50 Müslim, Birr, 106.

da, “Senin hırsıza verdiğin sadaka, belki bundan sonra onu çalmaktan vazgeçirecek; zâniye kadına verdiğin sadaka, belki onu zinadan vazgeçmeye sevk edecek; zengine verdiğin sadakaya gelince, belki o zengin bunda taklit edilmesi gereken bir örnek görecektir ve Allah’ın kendisine verdiği servetten bir miktarını o da sadaka olarak başkalarına verecek.” denilir.”⁵¹

Resûlullah (s), başka bir meselde alış-verişte dikkat edilmesi gereken bazı erdemli davranışları vurgular: “Sizden önce yaşamış birine ruhunu kabzetmek üzere melek geldi. Ona “Bir hayır işledin mi?” diye sordu. Adam, “İnsanlarla alış-veriş yapardım. Bu muamelelerimde zenginin ödeme süresini uzatır, fakire de kolaylık gösterirdim.” dedi. Allah, onu cennetine koydu.”⁵²

İnsanları sürekli korkuyla baskı altında tutmak doğru değildir. Hz. Peygamber bir hadislerinde “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, korkutmayınız.”⁵³ buyurmaktadır. İslam inancının Hz. Peygamber’e uzun bir zaman içinde vahyedilmesi, İslam’ın kolaylaştırıcı özelliklerinden biridir. Zira Kur’an bir defada inmiş olsaydı onu öğrenmek ve hayata geçirmek, şirke batmış bir toplumda yaşayan insanlara zor gelirdi. Bir defasında Necid halkından saçı-başı dağınık biri Resûlullah’ın huzuruna gelmişti. İslam’ın ne olduğunu sordu. Resûlullah, “Bir gün ve bir gecede beş vakit namaz.” buyurdu. Soruyu soran şahıs, “Bu namazlardan başka yapmam gereken bir şey var mı?” diye sordu. Hz. Peygamber, “Hayır, nafîle olarak kılmak istersen kılarısın.” buyurduktan sonra ekledi: “Bir de Ramazan orucu var.” Adam sordu: “Üzerimde bundan başkası olacak mı?” Hz. Peygamber, “Hayır, istesen nafîle oruç tutabilirsin. Yalnız bir de zekât var.” dedi. Adam, “Yapmam gereken daha başka bir şey var mı?” diye sordu. Resûlullah, “Hayır, nafîle olarak sadaka vermek istersen verirsin.” buyurdu. Bunun üzerine Necidli kalkıp giderken, “Vallahi bundan ne fazla, ne eksik bir şey yaparım.” dedi. Hz. Peygamber de, “Eğer doğru söylüyorsa kurtuldu.” buyurdu.⁵⁴

İnsanlar arasında sevgi ve ülfetin artmasını sağlayan davranışlardan biri, hediyeleşmektir. Hz. Peygamber kendisine verilen hediyeleri aldığı gibi, ziyaretine gelenlere hediye vermeye özen gösterirdi. Vefat etmeden önceki son vasiyetlerinden biri, Medine’ye gelen heyetlere hediye vermeyi tavsiye etmesidir.⁵⁵ Hz. Peygamber bir hadiste, “Karşılıklı hediyeleşiniz; zira hediye, kin ve husumeti giderir.”⁵⁶ buyurmaktadır. Huneyn ganimetlerini taksim ederken müşrik Mekkelilere ve yeni Müslüman

51 Buhârî, Zekât, 14.

52 Buhârî, Buyû, 17, 18.

53 Buhârî, İlm, 11.

54 Buhârî, İmân 34.

55 Buhârî, Cizye, 6; Müslim, Vasiyye, 20.

56 Tirmizî, Velâ, 6.

olan bazı kimselere o kadar ihsanda bulunmuştu ki, bu ihsanı onları İslam aleyhinde faaliyette bulunmaktan alıkoymuştu. Safvân b. Ümeyye, Hz. Peygamber'in kendisine ihsan ettiği 300 deveden sonra, "Resûlullah benim nazarımda insanların en çok buğz edilmesi gerekli olanıydı ve ben ona öylece buğzediyordum. Fakat Huneyn'den sonra bana öyle ihsanda bulundu ki, benim için insanların en sevimlisi oldu."⁵⁷ demiştir.

D. Hz. Peygamber'in Tebliğ Ortamına ve Zamanına Dikkat Etmesi

Tebliğ çalışmaları her zaman ve zeminde yapılabilir. Önemli olan, zaman ve zemine uygun yöntemler kullanmaktır. Her zaman nasihat eden konumunda tebliğ yapılmaz. Bazen yolda yürürken görülen çöpün kaldırılması bile olaya şahit olanlar üzerinde olumlu bir etki bırakabilir.

Her zamanın ve zeminin kendine has şartları ve dili vardır. Bunlara dikkat etmeden yapılacak çalışmalar sonuçsuz, hatta zararlı olabilir. İnsan bazı zamanlarda etkilenmeye daha çok müsaittir. İnsanın bu zamanlarını kollamak gerekir.

Hız. Peygamber, dini anlatacağı ortamlar bulduğu zaman mutlaka insanlara tebliğde bulunur, hatta bu ortamlarda şartları da zorlardı. Mesela Mekke döneminde sürdürülmesi için her türlü çabanın gösterildiği zamanlarda bile hac döneminde kurulan panayırlara gelen ziyaretçilerle konuşma ortamı geliştirerek dini tebliğ etmeye çalışırdı. Bir hadiste, "Her yere uygun bir söz vardır." buyurulmaktadır.⁵⁸ Nitekim Hz. Peygamber, kendisine değişik zamanlarda ve yerlerde farklı kişiler tarafından sorulan sorulara değişik cevaplar vermiştir.

Sonuç

İnsanları doğruya çağırmanın, bilgilendirmenin, dinî emirleri ve yasakları hatırlatmanın Müslüman için çok önemli bir yükümlülük olduğu muhakkaktır. Bazen bilenlerin de uyarılmaya ihtiyaçları olur. Her Müslüman, bilgisine ve yeteneğine göre iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla mükelleftir. Öte yandan Müslüman, hem yaşadığı topluma karşı, hem de kendisine karşı tebliğ yapmakla yükümlüdür. Zira yozlaşmış bir toplumda yaşayan insanın çevresinden zarar görmesi kaçınılmazdır.

Müslümanın tebliğ yükümlülüğünü yerine getirirken en fazla örnek alacağı insan Hz. Peygamber'dir. O, sözü-özü bir olan, kendisine gelen vahye en fazla uyan, Allah'a itaatte muhataplarından çok ileride olan bir insandı. Yapmadığı bir şeyi başkasından istemediği gibi, kendisini muaf tuttuğu bir yasak da söz konusu değildi.

Hız. Peygamber, tebliğinde karşılaştığı sıkıntılara sabırla karşı koymuştur. Öte yandan tevazu, onun kişiliğinin belirgin özelliğidir. Muhatabı kim olursa olsun ona değer

57 Müslim, Fedâil, 59.

58 Aclûnî, II, 146-147.

verirdi. Allah'ın izin verdiği ölçüde insanlar için dini kolaylaştırmak ve dünya-ahiret dengesini gözetmek, Hz. Peygamber'in dikkat ettiği bir husustu. Dünyaya kapılıp bağlanmayı uygun görmediği gibi, tamamen uzaklaşmayı da tasvip etmezdi. Müsamahaya önem verir; ancak dinî kuralların yerine getirilmemesine göz yummazdı.

İslam'ı tebliğ eden Hz. Peygamber, dini insanlara zorla kabul ettirme yolunu benimsememiş; sadece tebliğ yaparak kendi sorumluluğunu yerine getirmiştir. Bu arada karşılaştığı bütün sıkıntılara rağmen ümidini yitirmemiştir.

Sevgili Peygamberimiz, kıyafetine önem verir; muhatabının karşısına bakımlı bir şekilde çıkmaya özen gösterirdi. Muhatabına güzel bir şekilde ve anlaşılır bir dille hitap etmeye önem verir; nezaketiyle insanları etkiler; onları bıktırmaktan, küfürlü konuşmaktan ve çirkin örnekler vermekten kaçınırdı.

Hız. Peygamber, güvenilir ve dürüst olma, sözünde durma, yalan söylememe gibi erdemli davranışlarla Müslümanlar için örnek bir tebliğci olmuştur. Muhatabını tanımaya ve onun anlayacağı dilden konuşmaya özellikle dikkat ederdi.

Hız. Peygamber, tebliğ sürecinde tedricîlik, danışma, soru sorarak muhatabını hazırlama, tekrarlama, anlatılmak isteneni kıssalar yardımıyla anlatma, kolaylaştırma ve muhatabının gönlünü kazanma gibi yöntemlerden yararlanmıştı. İnsanlarla konuşabileceği ortamları kolları ve fırsat bulduğunda tebliğ yapardı.

EK:

Ülkemizde Yayımlanan Hız. Peygamber'in Tebliğ Faaliyetleriyle İlgili Bazı Çalışmalar

A. Kitaplar

Alevi, Seyit Muhammed, *Peygamber Hayatından İslam Davetçilerine Güzel Örnekler*, 3. Basım, Alper Kitabevi ve Yayınevi, İstanbul 1996.

Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Tebliğ Metodları 1*, Nesil Yayınları, İstanbul 1998 (*Peygamberimizin Tebliğ Metodları*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2007).

Dikmen, Mehmet, *Peygamberimizin İnsan Kazanma Metodu*, İstanbul 2005.

Gadban, Münir, *Resulullah'ın Hayatı ve Metodu*, Çeviren: Adil Teymur, Risale Yayınları, İstanbul 1997.

Muhammed Şedid, *Rasulullah'ın Davet ve Cihadı*, Çeviren: Hüseyin Çakmaklı.

B. Makaleler

Abdullah el-İsam, "Peygamber Efendimizin Tebliğ Metodu", Çeviren: İ. Necmeddin Nursaçan, *Diyanet İlmî Dergi*, 9/102-103, Ankara 1970.

Akyüz, Niyazi, "İslam'ın İlk Döneminde Hız. Muhammed'in Tebliğinin Psiko-Sosyal Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, Ankara 1998.

Aşık, Nevzat, “Hz. Peygamber’in Tebliğ Metodu”, *Diyanet Dergisi*, 33/1, Ankara 1997.

Ayvalılı, Ramazan, “Peygamber Efendimizin Âlemşümül Daveti”, *Hakses*, 15/172, 15/173, 15/174, Ankara 1979.

Canan, İbrahim, “Resulullah’ta “Muhataba Göre” ve “Tedric” Prensipleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, Erzurum 1993.

Delice, Ali, “Rasulullah’ın Davetindeki İnceliklerden Bazı Kesitler”, *Diyanet İlmî Dergi*, 35/4, Ankara 1999.

Doğrul, Ömer Rıza, “Cihan Mürşidi Hazreti Muhammed”, *İslam-Türk Muhtul-maarif Mecmuası*, 2/68, İstanbul 1947.

Dönmez, İbrahim Kâfi, “Hz. Peygamber’in Tebliğine Hâkim Olan Hukuk Prensipleri”, *Yeni Ümit Dergisi*, 3/18, İstanbul 1992.

Hatipoğlu, Mehmet, “Hicretle Başlayan İslam Aksiyonu ve Günümüzde İslam’ı Tanıtma Metodu”, *Diyanet Dergisi* (Özel Sayı), Ankara 1981.

Karaman, Fikret, “Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Nübüvvetten Önceki Hayatı ve İlk Tebliğ Merhaleleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, Elazığ 1997.

Kazancı, Ahmet Lütfi, “Hz. Muhammed’in Tebliğinin Kalıcı Olması”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1987), Bursa 1989.

Öz, Şaban, “Hz. Peygamber (sav)’in Propaganda Siyaseti Üzerine”, *EKEV Akademi Dergisi*, 13/39, 2009.

Polat, Mizrap, “Hz. Muhammed’in Kabile Reislerini İslam Toplumuna Kazandırma Çabaları: Durumun Ebû Süfyân İbn Harb Örneğinden Yola Çıkılarak Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49/2, 2008.

Soysaldı, H. Mehmet, “İslamî Tebliğde Hz. Peygamber Örnekliliği”, *Diyanet İlmî Dergi*, 42/2, Ankara 2006.

Sözen, Kemal, “Hz. Peygamber’in Tebliğde Karşılaştığı Problemlere Analitik Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi*, 37/1, Ankara 2001.

Türkgülü, Mustafa, “Hz. Peygamber’in Tebliğ Yönteminde Yer Alan Unsurlar”, *Diyanet Aylık Dergi*, 136, Ankara 2002.

Yiğit, İsmail, “Resulullah ve Tebliğ Faaliyetleri”, *İslam*, 6/62, Ankara 1988.

C. Tebliğler

Koçkuzu, Ali Osman, “Hz. Peygamber’in Eğitim ve Tebliğini Alışımızda Şahsîlik ve İzafilek Problemi”, *Ebedi Risalet Sempozyumu II*, İzmir 1993.

Küçük, Raşit, “Hz. Peygamber’in Özel Hayatı ile İlgili Rivayetler ve Bunların Eğitim Değeri ile Aile Sırlarının İfşa Sınırları”, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, Tartışmalı Toplantılar Dizisi 9*, İstanbul [t.y.].

Yüksek Lisans Tezleri

Çakır Murat, *Bir Tebliğ Metodu Olarak Hz. Peygamber'in Hadislerinde Kıssa*, Danışman: Doç. Dr. Emin Aşıkutlu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

Kırış, Şemseddin, *Nasihatın Dindeki Yeri ve Hazreti Peygamber'in Nasihatleri*, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Raşid Küçük, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

Özüdoğru, Ayşe, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberlerin Davet Metodu*, Danışman: Doç. Dr. Adil Bebek, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

D. Doktora Tezleri

Hoşaf, Fahri, *Sünnette Propaganda*, Danışman: Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal, Haran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2003.

Karaman, Fikret, *H. Peygamber'in Tebliğinde Usul ve İman Esasları*, Danışman: Prof. Dr. Emrullah Yüksel, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993.

Önkal, Ahmet, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Yüksek İslam Enstitüsü, Konya 1980 (= *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Hayra Hizmet Vakfı, Konya 1981; Hibaş Yayınları, Konya 1984; Esra Yayınları, Konya 1995; 13. Basım, Esra Yayınları, Konya 1998).